

studente uit Utrecht. Het is toch wel een duidelijke aanwijzing dat die ouders niet slechts voor zichzelf maar ook voor hun kinderen levensgevaar vreesden. Het is, later, duizenden malen geschied: dat Joodse ouders hun kinderen, klein of groot, aan helpers afstonden. En misschien is de vervolging op geen moment zozeer een overweldigende, een verpletterende realiteit geweest als op dat waarop een vader en een moeder, hun machteloosheid beseffend, dwars tegen al hun diepste gevoelens in, hun kind of hun kinderen een onbekende toekomst tegemoet lieten gaan, hopen op wederzien en tegelijk er aan twijfelend. Ach, in elk Joods gezin had men wel van de zomer van '40 af begrepen, hier vagelijk, daar scherper bewust, dat de bezetting een moeilijke tijd zou worden, maar dat men, na al op tal van wijzen geknauwd te zijn (bedreigd, geplunderd, te hoop gedreven, geïsoleerd), zo spoedig en in feite zo onverwacht voor beslissingen geplaatst zou worden, ondenkbaar in het normale leven, eigenlijk te zwaar om óóit te nemen – neen, dat was niet voorzien. De vervolgers waren bezig, het masker af te werpen, en wat men, als men scherp durfde zien, te ontwaren kreeg, waren moordenaars-tronies.

Uitzonderingen?

Wij hebben er in ons vorige deel op gewezen dat zich van de lente van '41 af, d.w.z. vanaf het moment waarop het aan Seyss-Inquart en zijn naaste medewerkers bekend werd dat tot een *Endlösung der Judenfrage* besloten was die zich ook tot de in Nederland levende Joden zou uitstrekken, binnen het *Reichskommissariat* een heftige competentiestrijd ontwikkeld heeft. Die strijd ging over de vraag wie op het terrein van de Jodenvervolging in laatste instantie, uiteraard binnen het kader van de Berlijnse richtlijnen, de nodige beslissingen zou nemen. Dat conflict lag niet alleen in het formele, maar ook in het materiële vlak en wat zich daarbij in Den Haag afspeelde, was, als steeds, een afspiegeling van een overeenkomstige worsteling aan de top van het Derde Rijk.

In Duitsland strekte de Jodenvervolging zich als regel niet tot personen uit met één of twee Joodse grootouders en, in verscheidene van haar manifestaties, evenmin tot de meeste *Volljuden* die gemengd-gehuwd waren: zij allen werden niet gedeporteerd (gedoopte *Volljuden* wèl). Tenslotte was in de herfst van '41, toen uit de grote steden de eerste deportatietreinen naar het oosten vertrokken, bepaald dat Joden, werkzaam in bedrijven die voor de *Wehrmacht* van belang waren, uitstel van deportatie zouden krijgen. Al die uitzonderingen werden in beginsel door de meest fervente, de meest 'prin-